
АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

УДК 17.026

В. В. НАДУРАК^{1*}

^{1*}Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ), ел. пошта vnadurak@gmail.com, ORCID 0000-0002-7975-0095

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАДІЙНОСТІ ІНТУЇТИВНИХ МОРАЛЬНИХ РІШЕНЬ

Метою статті є критичний аналіз надійності інтуїтивних моральних рішень. **Методологія.** Робота ґрунтується на методологічній установці емпіричної етики, що передбачає використання результатів емпіричних досліджень у міркуваннях на етичну тематику та прийнятті моральних рішень. **Наукова новизна.** Виділено основні види інтуїтивних моральних рішень: інтуїтивно-емоційні рішення (тобто рішення, прийняті під впливом емоцій, які супроводжують процес прийняття моральних рішень), рішення прийняті під впливом морально-ризикових психологічних схильностей (це схильності, які не усвідомлюючись людиною, примушують її міркувати у визначеному напрямку та приймати рішення, які часто є неприйнятними з точки зору логіки й етики) та інтуїтивно-нормативні рішення (рішення, прийняті під впливом інтеріоризованих через соціокультурне навчання норм, які викликають автоматичне оціночне відчуття «добре-погане», без свідомого процесу міркувань). Встановлено, що всі названі види інтуїтивних моральних рішень можуть приводити до помилок в моральному житті. **Висновки.** З огляду на те, що інтуїція систематично приводить до помилкових моральних рішень, інтуїтивні реакції не можуть бути єдиним джерелом для прийняття таких рішень. Компенсувати недоліки інтуїції можуть свідомі раціональні міркування. В такому випадку виникає потреба в теоретичній моделі, яка б структурувала знання про взаємодію інтуїтивних та раціональних чинників в прийнятті моральних рішень і стала підставою для вироблення порад, які б допомогли приймати морально правильні рішення.

Ключові слова: моральне рішення; моральна інтуїція; емоції; міркування; емпірична етика

Актуальність теми дослідження

Можна стверджувати, що теоретичні міркування, присвячені проблемі прийняття моральних рішень, є однією з найдавніших сторінок в історії філософської думки, адже певною мірою, всі філософи, що займалися етичною тематикою, звертали на неї увагу. Водночас, в останні кілька десятиліть відбулися кардинальні зміни в теоретичному аналізі проблеми прийняття моральних рішень: вона привернула до себе увагу представників емпіричних наук. Такий поворот привів до того, що поступово з'явився значний емпіричний матеріал, який суттєво розширив фактичну базу подібних досліджень, а також були залучені нові мето-

дологічні підходи, які дали змогу будувати нові теоретичні моделі.

Серед найбільш відомих дослідників, які, працюючи в напрямку емпіричних досліджень моралі, пропонують власне бачення процесу прийняття моральних рішень, варто виділити Дж. Берона та ін. [7; 8], Дж. Гріна [11], Д. Бартелса та ін. [9], Л. Скідка та ін. [17], Д. Пізарро та Ч. Хеліон [14], Дж. Хайдта й С. Кесбір [13] та ін.

Сучасна етика, активно використовує емпіричний матеріал, отриманий в межах інших наук. Для позначення цього тренду все частіше використовують поняття «емпірична етика». В загальному значенні цей термін позначає методологічну установку, яка передбачає вико-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

ристання досягнень емпіричних досліджень в етичних міркуваннях та прийнятті рішень, які належать до компетенції етики [10, с.1]. Саме такий підхід покладений в основу нашого дослідження. Тобто традиційну для філософії проблему морально правильного рішення ми прагнемо проаналізувати з використанням емпіричного матеріалу, здобутого в межах інших наук.

Першим результатом такого підходу стала стаття, в якій було проаналізовано співвідношення емоційних та раціональних чинників у процесі прийняття моральних рішень [4]. Її логічним продовженням є дане дослідження, в якому об'єктом аналізу будуть інтуїтивні моральні рішення.

У філософії феномен моральної інтуїції має тривалу історію дослідження, яка оформилась у течію, що отримала назву етичного інтуїтивізму. Її витoki пов'язують з британською моральною філософією XVIII ст., яка у своїй сентименталістській (Шефтсбері, Ф. Хатченсон) та інтелектуалістській (С. Кларк, Р. Прайс, Г. Сіджвік) традиціях започаткувала теоретичне обґрунтування феномену моральної інтуїції [1, с.90]. На початку XX століття етичний інтуїтивізм знайшов обґрунтування в межах аналітичної філософії (Дж. Мур, Г. Прічард, У. Росс) [1, с.90], після чого інтерес до нього був втрачений. Новий етап розвитку етичного інтуїтивізму починається наприкінці XX століття і триває до наших днів. Він пов'язаний з іменами таких філософів, як Р. Ауді, Д. Інок, М. Г'юмер, Д. Макнотон, Р. Шейфер-Ландау [18]. Робота останніх переважно здійснюється в межах аналітичної традиції. Відповідно, розуміння моральної інтуїції у їх трактуванні, зводиться до самоочевидності основних моральних суджень.

Паралельно зі зростанням інтересу до моральної інтуїції в межах аналітичної філософської традиції, даний феномен привернув увагу представників нейронаук, які вивчають її з використанням властивих їм методів [6; 9; 11; 12; 13; 16 та ін.].

Етичні інтуїтивісти та представники нейронаук, попри відмінність підходів та різний фокус досліджень, сходяться у тому, що інтуїція відіграє велику роль в нашому баченні морально правильних вчинків. Іншими словами, моральні рішення, які приймає людина, знач-

ною мірою залежать від інтуїтивної оцінки нею вчинків як правильних чи неправильних.

З огляду на значну вагу моральної інтуїції, доречною буде поставка питання про її надійність в якості основи моральних рішень. Попередньою підставою для її критичного аналізу є те, що в згаданих вище роботах неодноразово зустрічаються міркування, які сталять під сумнів надійність інтуїтивних моральних рішень.

Мета дослідження

Метою роботи є критичний аналіз надійності інтуїтивних реакцій як засад для прийняття моральних рішень.

Виклад основного матеріалу

В якості базового визначення *моральної інтуїції*, ми приймемо дефініцію Дж. Хайдта та С. Кесбір, які пропонують розглядати її як «рапову появу в свідомості або ж на її периферії оціночного відчуття (подобається-не подобається, добре-погане) про характер чи дії людини, без свідомого процесу пошуку, зважування свідчень чи виведення висновків» [13, с.802]. Це визначення відображає основні відомі нам властивості моральної інтуїції та широко використовується в дослідницьких колах.

Основні характеристики моральної інтуїції добре прослідковуються у порівнянні з *моральними міркуваннями* (moral reasoning), які являють собою свідому розумову діяльність, що включає обробку певної інформації (про людей чи ситуації) з метою отримання морального судження [12, с.818]. Моральні міркування є свідомим, цілеспрямованим процесом виводу рішення, наприклад, з певного правила, норми, принципу чи етичної теорії. Вони передбачають свідомі зусилля та увагу до процесу послідовного виведення висновків. Натомість інтуїція, як правило, є швидкою та автоматичною, її вердикт просто з'являється в свідомості, а людина, здебільшого, не усвідомлює процесу, який його породив [6, с.165].

Поява моральної інтуїції може бути спричинена різними факторами. Як буде показано далі, до них належать емоції, глибоко засвоєні соціокультурні норми, різноманітні

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

психологічні механізми, які впливають на прийняття моральних рішень. Тому в статті буде проаналізовано надійність всіх названих чинників.

Насамперед варто відзначити той очевидний факт, що в багатьох випадках моральна інтуїція може бути надійним дороговказом у моральному житті. Пошук нами помилок, які пов'язані з нею, не заперечує її ефективності, а є лишень методичним прийомом, який дасть змогу випробувати її надійність.

Наприклад, емоції нерідко можуть слугувати надійною підставою для моральних рішень. Природний відбір «попрацював» у тому напрямку, щоб люди могли співіснувати один з одним (детальніше про це у підрозділі 3.3 нашої монографії [3]). Тому в людській природі закладені певні механізми, які стимулюють нас до дій, які оцінюються суспільством як моральні. Проявляють себе ці механізми через емоції. Тому в багатьох ситуаціях достатньо прислухатись до своїх почуттів («дослухатись голосу серця»), щоб вчинити в той спосіб, який буде оцінений як моральний. Наприклад, зіткнувшись з людиною, яка потребує допомоги, в більшості випадків ми відчуємо до неї емпатію, яка підштовхуватиме нас до того, щоб допомогти. Зробивши це, ми в більшості випадків вчинимо морально правильно.

Проте надійність такого внутрішнього дороговказу має свої межі, тому цілком можна погодитись з Д. Пізарро та Ч. Геліон, що потреба в регуляції емоцій є очевидною – індивіди часто повинні змінювати власні емоційні стани, щоб відповідати своїм моральним цілям [14, с.116].

По-перше, в міру розвитку цивілізації людина нерідко ставить перед собою завдання, які суперечать «голосу серця». Тому інколи моральні почуття можуть привести до вчинку, який з точки зору прийнятої в спільноті моралі, буде осуджений. Наприклад, цілком природним для людини є бажання турбуватись про власне потомство. В суспільній моралі, фактично, всіх народів дане бажання має моральний статус. Але неважко уявити ситуацію, коли це почуття може привести до морально помилкового вчинку. Наприклад, уявімо, що певна особа судить футбольний матч, в якому бере

участь її дитина. Природно, в неї є бажання сприяти її перемозі. Проте, якщо вона реалізує це типово людське моральне почуття (сприяти благу своєї дитини), то вчинить несправедливо і буде осуджена іншими, які, швидше за все, відзначать, що хоча й цілком розуміють її почуття, проте не можуть погодитись з правильною такою вчинку.

По-друге, моральні почуття можуть привести до аморального вчинку тоді, коли їх використовують для маніпуляції тим, в кого вони проявляються. Приклад того, як це відбувається, навів П. Зак. Він експериментально встановив, що коли люди виявляють нам довіру, то відбувається викид окситоцину і ми теж хочемо віддячити їм тим самим (навіть, коли вони нам не знайомі) [21, с.223]. І це інколи використовують шахраї, спочатку демонструючи довіру до своєї жертви, а потім, викликавши відповідну реакцію довіри у відповідь, заволодівають її коштами [23]. Також, П. Зак виявив, що рівень окситоцину підіймається завдяки тілесному контакту, зокрема обіймам [21, с.224-225]. Цей чинник теж може бути використаний для маніпуляції. Для ілюстрації такої можливості, можна змодельовати наступну ситуацію: керівник підходить до підлеглого, обіймає його за плечі і довірливо розповідає йому про скрутне становище, в яке він потрапив через власне фінансове шахрайство, та ділиться невтішними перспективами (ув'язнення, діти зростають в неповній сім'ї, зруйнована кар'єра тощо). Тобто він відверто ділиться з ним таємною інформацією, демонструючи повну довіру. Як вже було зауважено, природною реакцією організму на демонстрацію довіри та обійми буде викид окситоцину. До того ж красномовний опис невтішних перспектив керівника примусить особу поставити себе на його місце і емпатійно пережити ті негативні емоції, які він відчуває чи відчуватиме внаслідок розкриття злочину (варто відзначити, що почуття емпатії також пов'язане з рівнем окситоцину в крові, зокрема, в одному з досліджень його учасники спочатку переглядали зворушливе відео, констатуючи при цьому зростання емпатійної реакції, і в цей час рівень окситоцину в них підіймався на 47% [22]). Таким чином, особа, яка стала об'єктом такого впливу, емоційно буде налаштована допомогти керівникові у приховуванні прик-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

рих фактів. Якщо ж, керована почуттями, вона зробить це, то тим самим, по-суті, стане співучасниками злочину і вчинить аморальний акт.

Морально сумнівні рішення людина також може приймати внаслідок зниження рівня окситоцину, яке було викликане сторонніми факторами. Наприклад, встановлено, що тестостерон придушує чутливість рецепторів до окситоцину. Чоловіки, яким піднімали рівень тестостерону на 60%, були на 27% менш щедрими в грі Ультиматум [22]. Тому, наприклад, людина, опинившись в ситуації, яка стимулюватиме зростання рівня тестостерону (перемігши в різного роду суперництвах, чи спостерігаючи за такою перемогою в того, за кого вона вболівала, або ж опинившись в ситуації, яку сприймала як виклик своїй репутації тощо [2, с.209-218]), керована почуттями, може відмовити комусь в допомозі, хоча за звичайних обставин зробила б це.

Одним з поширених варіантів моральних маніпуляцій є вплив на почуття сорому. Його можуть, наприклад, викликати в індивіда для того, щоб він відчув невідповідність певним стандартам поведінки з сумнівним моральним статусом. Наприклад, хтось із друзів (родичів) просить нас всупереч закону влаштувати його на добре оплачувану роботу. В разі обґрунтованої відмови, він може намагатись викликати в нас почуття сорому словами «як ти можеш не допомогти друзям (родині)». Якщо ми, керовані цим почуттям, посприємо прохачу, то можемо тим самим вчинити несправедливо, якщо на цю посаду претендувала людина, яка заслужила її довгою і наполегливою працею. Тому попри те, що почуття сорому є невідомою складовою розвиненої моральної особистості, рішення прийняті за його впливу мають бути звірені з доказами розуму. П. Блум пише, що той, хто не відчуває сорому за свій поганий вчинок чи гніву на несправедливість, навряд чи стане хорошою людиною. Але, з іншого боку, чимало зла у світі було зроблено через ці почуття, наприклад, через неправильну усвідомлення провини чи сорому. Ці емоції досить небезпечні і мають бути під контролем усвідомленого розмірковування, резюмує він [5].

Отож, гадаємо, наведених фактів достатньо для висновку, що в деяких ситуаціях емоційні реакції можуть привести до морально невірних вчинків. Тому їх надійність не є безумовною.

Надалі, моральні рішення прийняті під впливом емоцій, які супроводжують процес прийняття моральних рішень, ми називатимемо *інтуїтивно-емоційними* рішеннями.

Моральна інтуїція, в тому значенні, яке ми навели на початку статті, не вичерпується моральними почуттями та емоціями. До категорії інтуїтивних можна віднести рішення, прийняті під впливом різноманітних психологічних механізмів, які не усвідомлюючись людиною, примушують її міркувати у визначеному напрямку та приймати рішення, які часто в різній мірі є неприйнятними з точки зору логіки та етики. Розглянемо кілька з них.

Відомо, що в людини є схильність підтримувати групу, до якої вона належить, та недооцінювати чи ігнорувати шкоду нанесену тим, хто не належить до цієї групи (парохіалізм) [7]. Ми готові допомагати тим, хто подібний на нас, і водночас, бути холоднокровними до чужинців. Проте в міру розвитку цивілізації, збільшення розміру спільнот, людина змушена протистояти цій схильності і виконувати нові моральні імперативи, які вимагають в багатьох випадках не робити різниці між «своїми» та «чужими». Розвиненій моралі притаманний універсалізм, тому більшість її вимог стосуються всіх людей, незалежно від ступеня родинної близькості чи знайомства. Отож, піддавшись схильності до парохіалізму в певних випадках людина вчинить морально невірний вчинок.

Інша схильність була виявлена Е. Хелзером і Д. Пізарро. Вони провели експеримент, у якому спочатку учасникам з допомогою таблички на стіні нагадували про необхідність дотримуватися чистоти в лабораторії, у якій проводилося дослідження, й просили помити руки перед роботою за комп'ютером. Згодом їм необхідно було оцінити своє ставлення до певних порушень у статевій сфері. Так-от, ті з них, які отримали таке нагадування, висловлювали більш жорсткі моральні судження щодо згаданих порушень, у порівнянні з групою людей, які не отримували подібних вказівок [15]. Таким чином, такий несуттєвий для моральної оцінки чинник, як нагадування про чистоту рук, вплинув на моральну позицію індивідів щодо певних проблем. Оскільки рішення про більш жорстку позицію щодо цих проблем було прийнято не

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

внаслідок логічних міркувань, а завдяки неусвідомленому впливу згадки про чистоту, то таке рішення може бути трактоване як інтуїтивне. З огляду на те, що жодного логічного зв'язку між чистотою рук та моральністю вчинку в наведеному прикладі не існує, можна стверджувати, що моральну оцінку змінив сторонній фактор.

Дослідження Дж. Гріна пролили світло на вплив просторової дистанції та фізичного контакту між людьми на їх моральні рішення. Учасникам експерименту пропонували вирішити відому моральну дилему: чи будуть вони переключати колію (непрямий контакт), для того, щоб трамвай поїхав по іншому шляху і наїхав на одну людину, яка в результаті загине, але таким чином оминув п'ятьох осіб, які працюють на основній колії. Більшість погодились на такий вчинок. Проте коли для цього потрібно було особисто штовхнути людину з мосту (прямий контакт), щоб її тіло зупинило рух трамваю і таким чином врятувало життя кільком особам, то на такий вчинок зважилась мала кількість учасників [11, с.700]. Таким чином, люди при прийнятті моральних рішень деколи несподівано чутливі до таких чинників, як просторова дистанція та фізичний контакт [11, с.713]. Хоча логічно суть вчинку однакова – врятувати життя кількох, пожертвувавши одним – проте під впливом згаданих вчинків їх моральна оцінка змінюється. Оскільки така зміна відбувається не внаслідок попереднього процесу логічного виведення, то це рішення також можна віднести до категорії інтуїтивних. Коли особа дозволить згаданим чинникам впливати на свої моральні рішення, вона приходиться до суперечностей в оцінці одного й того ж вчинку. Тому вплив цих чинників не може бути надійним дороговказом у моральному житті.

На людські моральні рішення також впливає схильність бути «інтуїтивним прокурором» (метафора запропонована Філіпом Тетлоком [19]). В соціальному житті люди повинні захищати себе від обману, маніпуляцій, тому в психіці присутня схильність до виявлення такої поведінки. Саме «інтуїтивний прокурор» має за мету виявлення обману, тому приділяє увагу негативній інформації, а не позитивній. Ця схильність змушує нас бути особливо пильними до моральних порушень і не помічати

позитивних вчинків інших [13, с.813]. Тому нерідко людина, обираючи з-поміж всіх вчинків іншої особи один чи кілька негативних та не помічаючи позитивних, акцентує на них надмірну увагу і робить поспішне узагальнення, вішаючи ярлики «погана», «несправедлива» тощо. Політики, особливо колишні, добре знають, що один скандал може перекреслити довгі роки щирого суспільного служіння [13, с.813]. Відзначимо, що «інтуїтивні прокурори» не є безпристрасними суддями. Вони виносять вирок швидко, а тоді здійснюють упереджений пошук свідчень, які його підтверджують [13, с.814]. Їх девіз можна описати наступними словами: зробити докази відповідними злочину [13, с.814].

Остання тенденція відповідає добре відомій схильності нашого розуму, яка отримала назву упередження підтвердження (confirmation bias) та являє собою схильність людини шукати, інтерпретувати чи надавати перевагу інформації, яка відповідає її точці зору, гіпотезі. Дана упередженість може підштовхнути нас до пошуку фактів, які приведуть до висновку, що відповідає заздалегідь сформованій позиції. Таким чином, покладаючись на інтуїцію, ми можемо швидко винести «моральний вирок» суб'єкту і потім здійснити упереджений пошук доказів, які його підтверджують.

Крім описаних, існує й чимало інших психологічних схильностей, які, впливаючи на моральні рішення, систематично їх спотворюють. Детальніше з ними можна ознайомитись у спеціалізованій літературі, наприклад у згадуваній праці Дж. Хайдта та С. Кесбір [13].

Надалі ці чинники ми називатимемо «*морально-ризиковими психологічними схильностями*» та розглядатимемо рішення, прийняті за їх впливу, як другий різновид моральної інтуїції. Прикметник «ризиковий» в цьому терміні покликаний підкреслити, що прийняття рішень під їхнім впливом збільшує ймовірність неправильного рішення, хоча й не обов'язково робить його таким.

До категорії інтуїтивних також можна віднести моральні рішення, прийняті під впливом інтеріоризованих через соціокультурне навчання норм, які настільки глибоко засвоєні людиною, що теж викликають *автоматичне* оціночне відчуття «добре-погане», без свідомого процесу

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

міркувань. Про те, що такий спосіб формування моральної інтуїції можливий, пишуть Д. Пізарро та Ч. Геліон. Вони, посилаючись на інші дослідження, які засвідчили, що завчені процеси з часом можуть стати інтуїтивними [20], зауважують, що людина може свідомо виробити (чи засвоїти від оточення – Н.В.) певний погляд на моральну проблему (наприклад, що тварин вбивати не можна, чи що рабство є поганим) і з часом такі погляди стануть інтуїтивними [14, с.113]. Тому цілком виправдано вважати, що засвоєні норми поведінки здатні викликати *автоматичне* оціночне відчуття «добре-погане», тобто ставати джерелом інтуїтивних моральних оцінок. Такі моральні рішення ми називатимемо *інтуїтивно-нормативними*, відзначаючи таким чином той факт, що вирішальним моральним фактором вчинку стала норма, яка автоматично сформувала оціночну реакцію, що визначила рішення (на відміну від ситуації, коли рішення про вчинок виводиться з норми шляхом міркувань).

Помилки в інтуїтивно-нормативних рішеннях є типовими для всіх ситуацій, в яких людина приймає рішення, керуючись певними нормами. Справа в тому, що норми поведінки є типовими стратегіями дій в типових ситуаціях, які пройшли перевірку досвідом. Тому, їх виконання, як правило, приводить до успіху в типових ситуаціях, для яких вони сформульовані. Помилки можуть трапитись тоді, коли індукована такими правилами інтуїтивна оцінка виноситься для нетипових ситуацій. Також слід враховувати, що правила постійно еволюціонують, тому існує ризик наприклад, того, що людина виноситиме інтуїтивні оцінки на основі правил, які вже застаріли. Хоча все ж той факт, що такі правила пройшли випробування досвідом, і, як правило, є постійно коректованими колективною практикою спільноти, дає підстави припустити, що кількість помилок, пов'язаних з ними, є найменшою з-поміж всіх інших інтуїтивних моральних рішень.

Слід уточнити, що в даному випадку ми маємо на увазі норми, які виникли як узагальнення певних випадків і містять найкращу стратегію дій у цих випадках (наприклад, як те, що варто буди толерантним з людьми, з якими тебе пов'язує співпраця для досягнення спільної мети). Це уточнення важливе з огляду

на те, що існують норми, які створені кимось не з практики, а на основі власних міркувань. Вони ризикують настільки суперечити дійсності чи існуючій в суспільстві системі норм в цілому, що слідування їм в більшості випадків буде помилковим, отож аналізувати їх немає сенсу.

Окремо варто відзначити, що виділені нами види моральної інтуїції перебувають у тісному зв'язку один з одним і не є строго взаємовиключними. Тому в кожному конкретному випадку прояву моральної інтуїції можуть «працювати» різні її види. Наприклад, рішення, прийняте під впливом засвоєної соціокультурної норми, в більшості випадків супроводжується певною емоційною реакцією. Тому виділення нами відповідних видів моральної інтуїції покликане підкреслити не їх окремішність, а лишень вказати на домінуючий фактор, який проявляється в конкретній інтуїтивній реакції.

Наукова новизна

В статті виділено основні види інтуїтивних моральних рішень: інтуїтивно-емоційні рішення, рішення прийняті під впливом морально-ризикових психологічних схильностей та інтуїтивно-нормативні рішення. Встановлено, що всі вони можуть приводити до помилок в моральному житті.

Висновки

Таким чином, докази, наведені в даній статті, доводять, що інтуїція може систематично приводити до помилкових рішень в моральному житті. Тому, інтуїтивні реакції не можуть бути *єдиним* джерелом для *всієї сфери* прийняття моральних рішень. Компенсувати недоліки інтуїції здатні свідомі раціональні міркування, які таким чином, постають невід'ємною складовою повноцінного морального життя. Деякі дослідники навіть схильні відводити їм центральну роль [16, с.195]. В такому випадку виникає потреба в теоретичній моделі, яка б структурувала знання про взаємодію інтуїтивних та раціональних чинників в прийнятті моральних рішень і стала підставою для вироблення порад, які б допомогли приймати морально правильні рішення. Пошук такої моделі буде метою наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемьева, О. В. Интуитивизм в этике (из истории английского этического интеллектуализма Нового времени) / О. В. Артемьева // *Этическая мысль*. – 2010. – Вып. 10. – С. 90–113.
2. Кон, И. С. Мужчина в меняющемся мире / Кон И. С. – Москва : Время, 2009. – 496 с.
3. Надурак, В. В. Система суспільної моралі: синергетичний підхід / В. В. Надурак. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2014. – 230 с.
4. Надурак, В. В. Емоції та міркування у прийнятті моральних рішень / В. В. Надурак // *Антропологічні виміри філософських досліджень*. – 2016. – №10. – С. 24–32. doi: 10.15802/ampr.v0i10.87057.
5. Bloom, P. Just Babies: The Origins of Good and Evil [Електронний ресурс] / P. Bloom. – 2013. – Режим доступу: <http://www.amazon.com/Just-Babies-Origins-Good-Evil/dp/0307886840>. – Назва з екрана. – Перевірено : 11.06.2017.
6. Allman, J. What are Moral Intuitions and Why Should we Care About Them: A Neurobiological Perspective / J. Allman, J. Woodward // *Philosophical Issues*. – 2008. – Vol. 18, Iss. 1. – P. 164–185. doi:10.1111/j.1533-6077.2008.00143.x.
7. Baron, J. Parochialism as a Result of Cognitive Biases / J. Baron // *Understanding Social Action, Promoting Human Rights*. – New York : Oxford University Press, 2012. – P. 203–238. doi: 10.1093/acprof:oso/9780195371895.003.0008.
8. Baron, J. Protected values and omission bias as deontological judgments / J. Baron, I. Ritov // *The Psychology of Learning and Motivation*. – 2009. – Vol. 50 (Moral Judgment and Decision Making). – P. 133–167. doi: 10.1016/s0079-7421(08)00404-0.
9. Moral Judgment and Decision Making / D. M. Bartels, C. W. Bauman, F. A. Cushman [et al.] // *The Wiley Blackwell Handbook of Judgment and Decision Making*. – Chichester : Wiley-Blackwell, 2015. – P.479-516. doi: 10.1002/9781118468333.ch17.
10. Borry, P. Editorial. Empirical ethics: A challenge to bioethics / P. Borry, P. Schotsmans, K. Dierickx // *Medicine, Health Care and Philosophy*. – 2004. – Vol. 7, Iss. 1. – P. 1–3. doi: 10.1023/b:mhep.0000022001.91748.47.
11. Greene, J. D. Beyond Point-and-Shoot Morality: Why Cognitive (Neuro) Science Matters for Ethics / J. D. Greene // *Ethics*. – 2014. – Vol. 24, №4. – P. 695–726. doi: 10.1086/675875.
12. Haidt, J. The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment / J. Haidt // *Psychological Review*. – 2001. – Vol. 108, No. 4. – P. 814–834. doi: 10.1037/0033-295x.108.4.814.
13. Haidt, J. Morality / J. Haidt, S. Kesebir // *Handbook of Social Psychology*. – Hoboken, New Jersey : Wiley, 2010. – Vol. 2. – P. 797–832.
14. Helion, C. Beyond dual-processes: The interplay of reason and emotion in moral judgment / C. Helion, D. A. Pizarro // *Springer Handbook for Neuroethics*. – Dordrecht : Springer Science, Business Media, 2015. – P. 109–125. doi: 10.1007/978-94-007-4707-4_160
15. Helzer, E. G. Dirty Liberals! Reminders of Physical Cleanliness Influence Moral and Political Attitudes / E. G. Helzer, D. A. Pizarro // *Psychological Science*. – 2011. – Vol. 22, № 4. – P. 517–522. doi: 10.1177/0956797611402514.
16. Pizarro, D. A. The intelligence of moral intuitions: Comment on Haidt (2001) / D. A. Pizarro, P. Bloom // *Psychological Review*. – 2003. – Vol. 110, No. 1. – P. 193–196. doi :10.1037/0033-295x.110.1.193
17. Skitka, L. J. Morality and justice / L. J. Skitka, C. W. Bauman, E. Mullen // *Handbook of Social Justice Theory and Research*. – New York : Springer-Verlag, 2016. – P. 407–423.
18. Stratton-Lake, P. Intuitionism in Ethics [Електронний ресурс] / P. Stratton-Lake // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. – 2014. – Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/intuitionism-ethics/>. – Назва з екрана. – Перевірено : 11.06.2017.
19. Tetlock, P. E. Social Functionalist Frameworks for Judgment and Choice: Intuitive Politicians, Theologians, and Prosecutors / P. E. Tetlock // *Psychological Review*. – 2002. – Vol. 109, № 3. – P. 451–471. doi: 10.1037/0033-295x.109.3.451.
20. Zajonc, R. B. Social facilitation of dominant and subordinate responses / R. B. Zajonc, S. M. Sales // *Journal of Experimental Social Psychology*. – 1966. – Vol. 2, Iss. 2. – P. 160–168. doi: 10.1016/0022-1031(66)90077-1.
21. Zak, P. J. Moral markets / P. J. Zak // *Journal of Economic Behavior & Organization*. – 2011. – Vol. 77, № 2. – P. 212–233. doi: 10.1016/j.jebo.2010.09.004.
22. Zak, P. J. The neurobiology of collective action [Електронний ресурс] / P. J. Zak, J. A. Barraza. – 2013. – Режим доступу: <http://journal.frontiersin.org/Journal/10.3389/fnins.2013.00211/full>. – Назва з екрана. – Перевірено : 11.06.2017. doi: 10.3389/fnins.2013.00211.
23. Zak, P. J. Trust, morality – and oxytocin? [Електронний ресурс] / P. J. Zak. – 2011. – Режим доступу: https://www.ted.com/talks/paul_zak_trust_morality_and_oxytocin. – Назва з екрана. – Перевірено : 11.06.2017.

В. В. НАДУРАК^{1*}^{1*}Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника (Івано-Франківськ), ел. пошта vnadurak@gmail.com, ORCID 0000-0002-7975-0095

КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НАДЕЖНОСТИ ИНТУИТИВНЫХ МОРАЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ

Целью статьи является критический анализ надежности интуитивных моральных решений. **Методология.** Работа основывается на методологической установке эмпирической этики, предусматривающей использование результатов эмпирических исследований в рассуждениях на этическую тематику и принятии моральных решений. **Научная новизна.** Выделены основные виды интуитивных моральных решений: интуитивно-эмоциональные решения (то есть решения, принятые под влиянием эмоций, которые сопровождают процесс принятия моральных решений), решения, принятые под влиянием морально-рисковых психологических склонностей (это не осознаваемые человеком склонности, которые заставляют его думать в определенном направлении и принимать решения, которые часто являются неприемлемыми с точки зрения логики и этики), интуитивно-нормативные решения (решения, принятые под влиянием интериоризированных через социокультурное обучения норм, которые вызывают автоматическое оценочное ощущение «хорошо-плохо» без сознательного процесса рассуждений). Установлено, что все названные виды интуитивных моральных решений могут приводить к ошибкам в нравственной жизни. **Выводы.** Учитывая то, что интуиция систематически приводит к ошибочным нравственным решениям, интуитивные реакции не могут быть единственным источником для принятия таких решений. Компенсировать недостатки интуиции могут сознательные рациональные рассуждения. В таком случае возникает необходимость в теоретической модели, которая бы структурировала знания о взаимодействии интуитивных и рациональных факторов в принятии нравственных решений и стала основанием для выработки советов, которые помогли бы принимать морально правильные решения.

Ключевые слова: моральное решение; нравственная интуиция; эмоции; рассуждения; эмпирическая этика

V. V. NADURAK^{1*}^{1*}Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk), e-mail vnadurak@gmail.com, ORCID 0000-0002-7975-0095

CRITICAL ANALYSIS OF THE RELIABILITY OF INTUITIVE MORAL DECISIONS

Purpose of the research is a critical analysis of the reliability of intuitive moral decisions. **Methodology.** The work is based on the methodological attitude of empirical ethics, involving the use of findings from empirical research in ethical reflection and decision making. **Originality.** The main kinds of intuitive moral decisions are identified: 1) intuitively emotional decisions (i.e. decisions made under the influence of emotions that accompanies the process of moral decision making); 2) decisions made under the influence of moral risky psychological aptitudes (unconscious human tendencies that makes us think in a certain way and make decisions, unacceptable from the logical and ethical point of view); 3) intuitively normative decisions (decisions made under the influence of socially learned norms, that cause evaluative feeling «good-bad», without conscious reasoning). It was found that all of these kinds of intuitive moral decisions can lead to mistakes in the moral life. **Conclusions.** Considering the fact that intuition systematically leads to erroneous moral decisions, intuitive reaction cannot be the only source for making such decisions. The conscious rational reasoning can compensate for weaknesses of intuition. In this case, there is a necessity in theoretical model that would structure the knowledge about the interactions between intuitive and rational factors in moral decisions making and became the basis for making suggestions that would help us to make the right moral decision.

Keywords: moral decision; moral intuition; emotion; reasoning; empirical ethics

REFERENCES

1. Artemyeva, O (2010). Intuitionism in Ethics (from the History of English Ethical Intellectualism of the Modern Times). *Ethical Thought*, 10, 90-113.
2. Kon, I. S. (2009) *Muzhchina v meniaishchemsia mire*. Moscow: Vremia.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

3. Nadurak, V. V. (2014). *Systema suspilnoi morali: synerhetychnyi pidkhid*. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka.
4. Nadurak, V. V. (2016) Emotions and Reasoning in Moral Decision Making. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 10, 24-32. doi: 10.15802/ampr.v0i10.87057
5. Bloom, P. (2013). *Just Babies: The Origins of Good and Evil*. Retrieved from <http://www.amazon.com/Just-Babies-Origins-Good-Evil/dp/0307886840>
6. Allman, J., & Woodward, J. (2008). What are Moral Intuitions and Why Should We Care About Them: A Neurobiological Perspective. *Philosophical Issues*, 18(1), 164-185. doi:10.1111/j.1533-6077.2008.00143.x
7. Baron, J. (2012). Parochialism as a Result of Cognitive Biases. In *Understanding Social Action, Promoting Human Rights* (203-237), New York: Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780195371895.003.0008
8. Baron, J., & Ritov, I. (2009). Protected Values and Omission Bias as Deontological Judgments. *Psychology of Learning and Motivation*, 50, 133-167. doi:10.1016/s0079-7421(08)00404-0
9. Bartels, D. M., Bauman, C. W., Cushman, F. A., Pizarro, D. A., & McGraw, A. P. (2015). Moral Judgment and Decision Making. *The Wiley Blackwell Handbook of Judgment and Decision Making*, Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, 478-515. doi:10.1002/9781118468333.ch17
10. Borry P., Schotsmans P., & Dierickx K. (2004). Editorial: Empirical ethics: A challenge to bioethics. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 7(1), 1-3. doi:10.1023/b:mhep.0000022001.91748.47.
11. Greene, J. D. (2014). Beyond Point-and-Shoot Morality: Why Cognitive (Neuro)Science Matters for Ethics. *Ethics*, 124(4), 695-726. doi:10.1086/675875
12. Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108(4), 814-834. doi:10.1037/0033-295x.108.4.814
13. Haidt, J., & Kesebir, S. (2010). Morality. In *Handbook of Social Psychology* (797-832), Hoboken; New Jersey: Wiley.
14. Helion, C., & Pizarro, D. A. (2014). Beyond Dual-Processes: The Interplay of Reason and Emotion in Moral Judgment. *Handbook of Neuroethics*, Dordrecht: Springer Science, Business Media, 109-125. doi:10.1007/978-94-007-4707-4_160
15. Helzer, E. G., & Pizarro, D. A. (2011). Dirty Liberals! Reminders of Physical Cleanliness Influence Moral and Political Attitudes. *Psychological Science*, 22(4), 517-522. doi:10.1177/0956797611402514
16. Pizarro, D. A., & Bloom, P. (2003). The intelligence of the moral intuitions: A comment on Haidt (2001). *Psychological Review*, 110(1), 193-196. doi:10.1037/0033-295x.110.1.193
17. Skitka, L. J., Bauman, C. W., & Mullen, E. (2016) Morality and justice. *Handbook of Social Justice Theory and Research* (407-423), New York: Springer-Verlag.
18. Stratton-Lake, P. (2014). *Intuitionism in Ethics*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/intuitionism-ethics/>
19. Tetlock, P. E. (2002). Social functionalist frameworks for judgment and choice: Intuitive politicians, theologians, and prosecutors. *Psychological Review*, 109(3), 451-471. doi:10.1037/0033-295x.109.3.451
20. Zajonc, R. B., & Sales, S. M. (1966). Social facilitation of dominant and subordinate responses. *Journal of Experimental Social Psychology*, 2(2), 160-168. doi:10.1016/0022-1031(66)90077-1
21. Zak, P. J. (2011). Moral markets. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 77(2), 212-233. doi:10.1016/j.jebo.2010.09.004
22. Zak, P. J., & Barraza, J. A. (2013). The neurobiology of collective action. *Frontiers in Neuroscience*, 7. Retrieved from <http://journal.frontiersin.org/article/10.3389/fnins.2013.00211/full> doi:10.3389/fnins.2013.00211
23. Zak, P. J. (2011) *Trust, morality – and oxytocin?* Retrieved from https://www.ted.com/talks/paul_zak_trust_morality_and_oxytocin

Стаття рекомендована до публікації д. філ. н., проф. В. В. Хмілем (Україна)

Надійшла до редколегії: 24.01.2017

Прийнята до друку: 10.04.2017